ESTUDI DELS MATERIALS ARQUEOLÒGICS APAREGUTS L'ANY 1974 EN EL SUBSÒL DE L'AJUNTAMENT DE SITGES

JOAN GARCIA I TARGA
MAGÍ MIRET I MESTRE
NATÀLIA MORAGAS I SEGURA

Els materials apareguts l'any 1974 en el subsòl de l'edifici de l'Ajuntament de Sitges vénen a afegir-se a altres troballes arqueològiques realitzades anteriorment en el nucli antic d'aquesta població.

La quantitat i varietat de tots aquests materials permet constatar que, amb anterioritat a l'establiment medieval, el lloc ja fou ocupat de manera continuada des de final de la prehistòria fins a l'època romana.

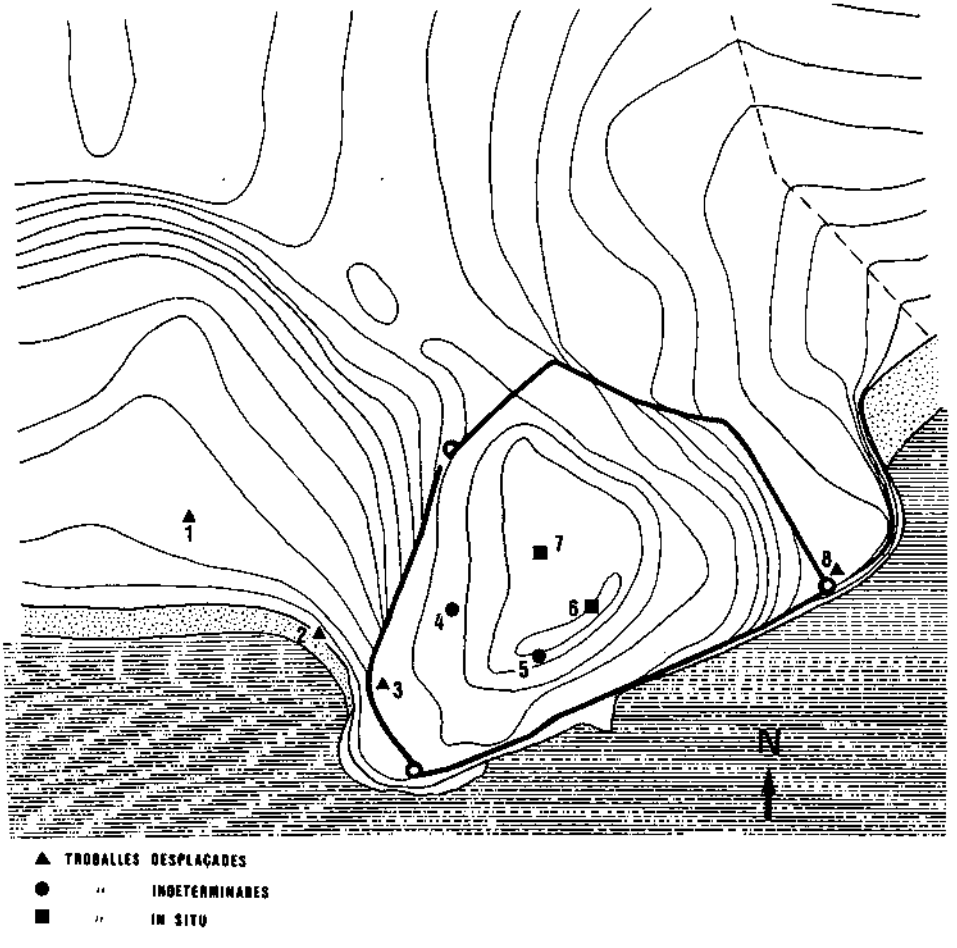
ESTUDI DELS MATERIALS ARQUEOLÒGICS APAREGUTS L'ANY 1974 EN EL SUBSÒL DE L'AJUNTAMENT DE SITGES

La població de Sitges és situada a la costa, al peu de les estribacions muntanyoses del massís de Garraf. El nucli antic de la població ocupa un puig calcari de 15 metres d'alçada que s'endinsa en el mar i que, a banda i banda, té dues platges. El puig permetia l'existència d'un petit port natural per a embarcacions de poc calat, arrecerat dels vents, a la platja sud-est, del qual hi ha constància documental a partir del segle XVIII[1]. Aquestes característiques van afavorir l'establiment humà en el lloc, ja des d'èpoques antigues.

Des del segle passat fins a l'actualitat s'han realitzat diverses troballes arqueològiques disperses en el puig de Sitges (figura 1): tres monedes romanes (dues de l'emperador Tiberi i una d'Adrià), destrals de pedra, dues àmfores de característiques imprecises, alguns fragments de terrissa ibèrica i romana i algunes sitges de cronologia incerta[2].

Les descobertes més importants, però, van realitzar-se l'any 1974 en el subsòl de l'Ajuntament, durant les obres de remodelació d'unes dependències. La notícia de la troballa va donar-se a conèixer a la premsa local[3], sense que posteriorment les restes fossin objecte d'un estudi aprofundit.

L'any 1988, en una dependència de l'Arxiu Històric Municipal es pogué excavar part d'una sitja ibèrica que havia estat reomplerta de

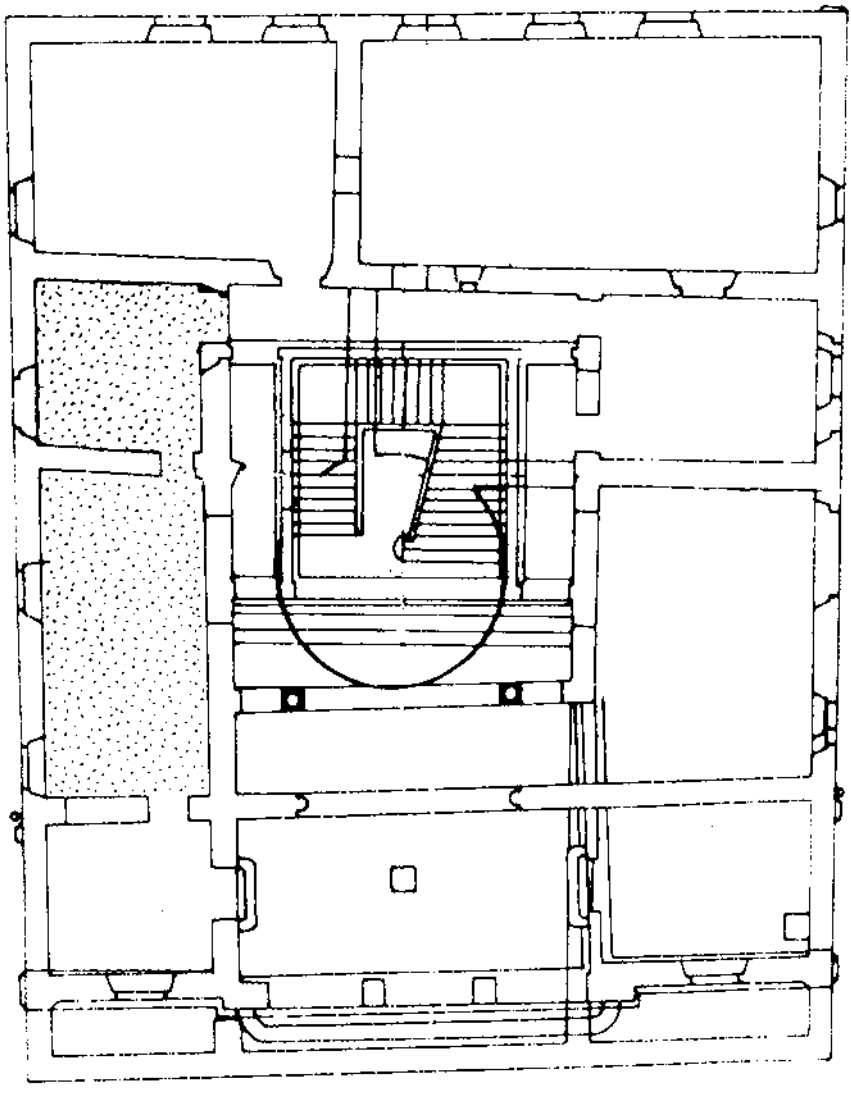

Plànol de situació dels punts del nucli antic de Sitges on s'han realitzat troballes arqueològiques: 1. Carrer de la Carreta; 2. Platja de la Punta; 3. Monumento a los Caídos; 4. Bar «El Baluard»; 5. Rectoria parroquial; 6. Arxiu Històric; 7. Ajuntament; 8. Baluard Vidal Cuadras. Realitzat a partir de «Plànol topogràfic del nucli urbà antic de Sitges», de l'Ajuntament de Sitges.

sediments entorn del tercer quart del segle IV a.C.[4] Durant el desenvolupament d'aquests treballs vam entrar en contacte amb el matrimoni Serra/Ferrer, el qual durant tots aquests anys ha tingut cura dels materials recuperats en les obres efectuades l'any 1974 a l'Ajuntament. A causa de l'interès d'aquestes troballes, vam creure convenient fer-ne un estudi, que ha estat possible gràcies a les facilitats que en tot moment ens ha donat el referit matrimoni.

La primera menció del nom de Sitges, «ipsas Cegias», data del 991[5]. A la part central del puig de Sitges es bastí un castell que, al llarg del temps, va patir algunes remodelacions. A través dels inventaris dels béns del castell realitzats el 1326, poc després de la mort de Bernat de Fonollar, i el 1606, per encàrrec de la Pia Almoina, disposem d'una certa informació sobre la distribució i ús de les seves estances en aquests temps[6]. Posteriorment, el castell fou objecte de remodelacions, fins que, l'any 1870, passà a ésser propietat de l'Ajuntament, que decidí convertir-lo en la nova seu consistorial, inaugurada l'any 1889[7]. A conseqüència de les obres de remodelació, s'enderrocà la torre del castell i s'efectuaren remocions de terres. Fou aleshores quan l'antiga entrada situada a la façana nord, enfront del mercat inaugurat el 1990, fou substituïda per l'actual. Alguns espais es reemplenaren de runa a fi d'elevar el nivell del sòl. Així, les dependències situades sobre el que seria el vestíbul del castell, al qual s'accedia des de l'antic portal d'entrada mitjançant uns graons[8], es troben actualment a uns dos metres i mig per sobre del nivell del carrer. Aquestes dependències foren remodelades el mes de juny de 1974 per tal d'habilitar-les com a oficines. S'hi va obrir una gran rasa per instal·lar-hi canalitzacions i es va posar al descobert el farciment de terres i runa que s'havia utilitzat per elevar el nivell del sòl quan, un segle abans, el castell fou convertit en casa consistorial (figura 2).

Entre les terres extretes de la rasa a conseqüència d'aquestes obres, hi havia barrejats fragments de terrissa i altres restes de diferents períodes. Casualment, la senyora Teresa Ferrer va adonar-se d'aquest fet i va poder recobrar, amb la col·laboració dels treballadors que feien la rasa, part dels materials existents, entre els quals hi havia un amforisc romà. A causa de l'interès de les restes, se n'informà al doctor Eduard Ripoll, aleshores director del Museu Arqueològic de Barcelona. Mitjançant la seva intervenció, els arqueòlegs Enric Sanmartí i Josep Padró es traslladaren a Sitges per tal d'inspeccionar el lloc de la troballa. Un cop examinats els materials apareguts i el seu context estratigràfic, arribaren

Planta de l'edifici de l'Ajuntament, segons plànol del projecte de 1888, modificat. Observeu en la part central la torre circular del castell que fou enderrocada. Hem puntejat les dependències remodelades l'any 1974, en el subsòl de les quals es realitzaren les troballes arqueològiques.

a la conclusió que es tractava d'un reompliment de terres amb materials barrejats de diverses èpoques. Aleshores el doctor Ripoll envià un escrit, amb data de 18 de juny, dirigit al llavors batlle de Sitges, senyor Josep Antoni Martínez, aconsellant-li que les millors peces trobades s'exposessin en algun del museus de la Vila, fet que malauradament no arribà a produir-se.

Posteriorment a la inspecció realitzada pels esmentats arqueòlegs, la senyora Teresa Ferrer, malgrat les dificultats presentades pels responsables de les obres, va poder aprofundir la rasa existent i va recobrar nous materials. Probablement aleshores va excavar nivells arqueològics que, diferentment dels remoguts anteriorment, no havien estat afectats per les remodelacions que s'han fet en el lloc des d'època medieval fins a la construcció de l'edifici consistorial. Tot i que no es van poder separar amb claredat aquests materials dels recollits anteriorment, pel testimoni de la senyora Ferrer cal considerar que la major part de materials de l'Edat del Bronze Final - Primera Edat del Ferro i les d'època ibèrica i romana provenen d'aquests nivells inferiors.

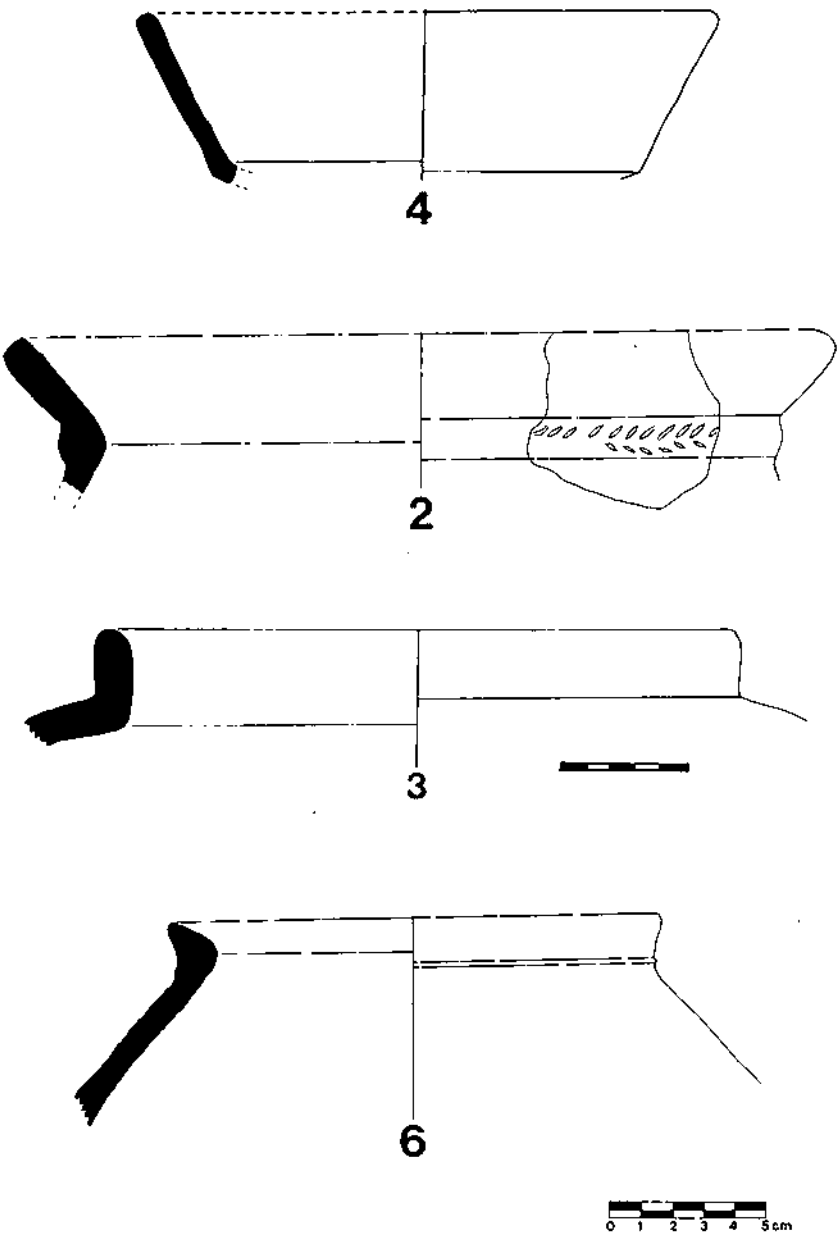
El major volum de les restes recuperades pertany a les èpoques medieval i moderna. Tanmateix, en el present treball ens centrarem en les que pertanyen als períodes anteriors i sols esmentarem els materials medievals i moderns més representatius.

TRANSICIÓ BRONZE FINAL PRIMERA EDAT DEL FERRO (s VII - mitjan s. VI a.C.)

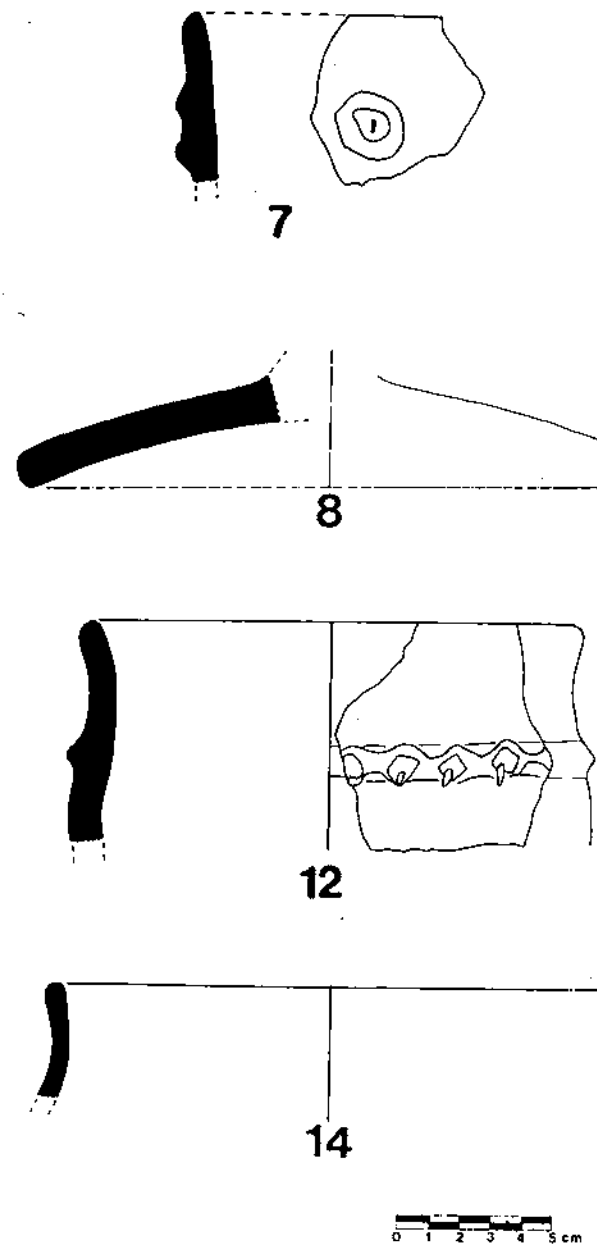
Els únics materials recuperats que poden ser considerats d'aquesta època són quatre fragments que pertanyen a alguns recipients ceràmics, fets a mà i amb abundant desgreixant de quars i altres partícules.

Part d'un vas carenat amb vora lleugerament exvasada i llavi arrodonit, de pasta grisa terrosa i superfícies brunyides (AJS-4), format per dos trossos que enganxen. Pertany a la tradició cultural dels anomenats «pobles dels camps d'urnes». Per la manca de jaciments d'aquesta època coneguts a la comarca del Garraf i a les veïnes, és difícil trobar-ne paral·lels. Tanmateix, creiem que pot situar-se cronològicament en el segle VII a.C., en la darrera fase de l'Edat del Bronze.

Una vora exvasada amb ressalt intern, de pasta negrosa i superfície externa vermellosa. Decorada amb un cordó plàstic amb decoració

Materials del Bronze Final - Primera Edat del Ferro.

Ceràmica ibèrica a mà.

d'espiga o espina de peix, motiu decoratiu que ja apareix durant el Bronze Mitjà i perdura fins a la Primera Edat del Ferro[9]. Les superfícies presenten un espatulat fi (AJS-2). Cronològicament, per la forma i decoració, pot datar-se a final del segle VII a.C. o al segle VI a.C., durant la Primera Edat del Ferro.

Una vora d'un gran recipient, de parets gruixudes i llavi vertical, de pasta negrosa amb la superfície exterior ataronjada. Les superfícies estan finament espatulades (AJS-3). Per les seves característiques, creiem que cronològicament pot pertànyer, igual que el fragment anterior, a la Primera Edat del Ferro.

Una vora de llavi triangular de pasta negrosa i superfície externa de color beix. Ambdues superfícies presenten un espatulat fi. En la unió del llavi amb la paret externa hi ha una línia denticulada a conseqüència de l'espatulat (AJS-6). Per les característiques que presenta considerem que també pot atribuir-se a la Primera Edat del Ferro.

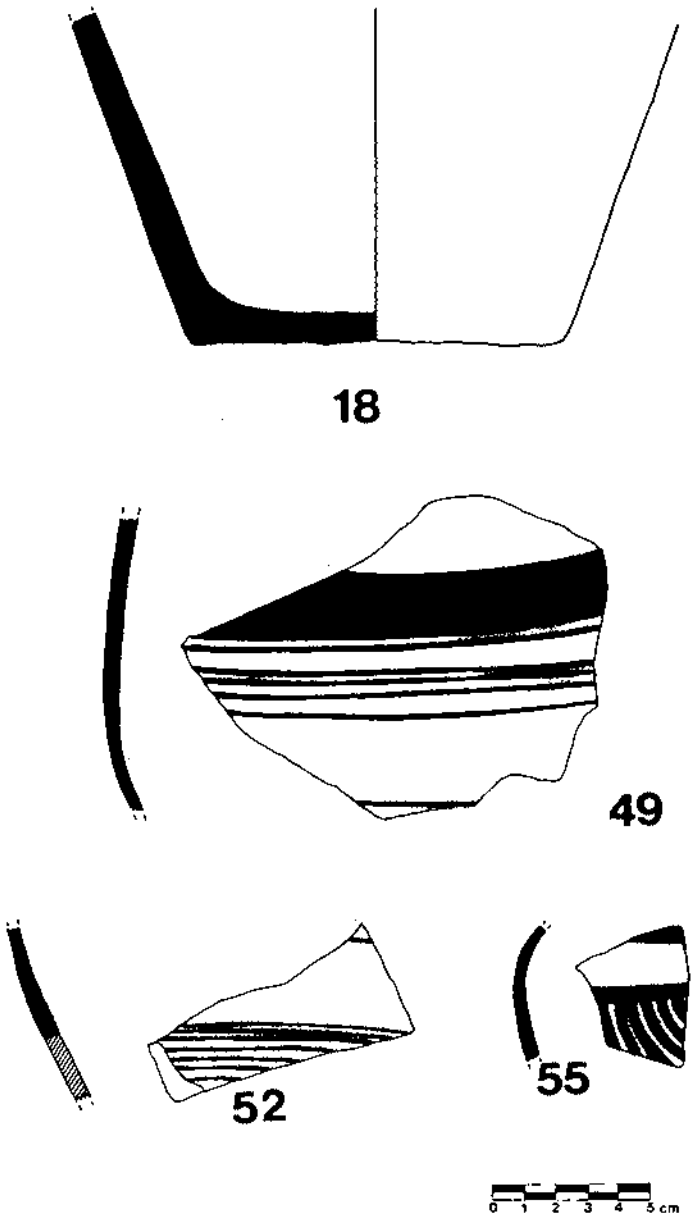
ÈPOCA IBÈRICA (mitjan s. VI - final s. III a.C.)

D'aquest període són molt més nombroses les restes documentades.

Ceràmica a mà

Cinquanta-nou fragments amb abundant desgreixant de quars i altres partícules, de superfícies en general poc allisades i no espatulades. Les coloracions són variades, però predominen les clares sobre les negroses. A partir del nombre de vores i bases i de la diversitat de pastes documentades, es pot fixar al voltant d'una dotzena el nombre mínim d'envasos ceràmics fets a mà representats.

Hi ha un fragment de vora que presenta una decoració formada per un gran botó en relleu amb una impressió digital i senyal vertical d'ungla (AJS-7), dos fragments possiblement pertanyents a una mateixa tapadora (AJS-8), tres vores (AJS-12) i quatre fragments decorats amb cordons plàstics amb digitacions i impressions verticals d'ungla, dues altres vores lleugerament exvasades i amb els llavis arrodonits com les anteriors (AJS-14), un fragment de paret amb un gran element de subjecció

Ceràmica ibèrica pintada.

vertical, vuit fragments de bases planes molt similars, i 37 fragments que no tenen una forma definida. Un fragment presenta la superfície externa parcialment raspada obliquament. Alguns dels fragments estan formats per trossos que enganxen, entre els quals destaca una base completa formada per 5 trossos (AJS-18).

Ceràmica ibèrica pintada

Se'n coneixen deu fragments, alguns dels quals amb la decoració pintada molt esborrada.

Per una part hi ha tres fragments que molt probablement pertanyen al mateix recipient (AJS-49,52). La decoració consisteix en una banda i una colla de filets pintats de color vermell molt fosc. La pasta és ben cuita, de color beix pàl·lid. Les característiques són similars a les de les primeres ceràmiques pintades ibèriques conegudes, que s'importen durant les darreries del segle VI a.C. i al llarg del segle V a.C. En el poblat d'Alorda Park, a Calafell, han aparegut també ceràmiques d'aquest tipus[10]. Un altre fragment de pasta vermellosa presenta quatre filets i dues línies més amples, de color vermellós, i potser pertany al mateix horitzó cronològic que els anteriors.

Una vora del tipus anomenat de coll de cigne (AJS-34) presenta a la part superior del llavi restes de pintura de color vinós pràcticament desaparegudes. Un possible fragment de vora del mateix tipus presenta escasses restes de pintura vermellosa a la part superior del llavi i una o dues bandes horitzontals i sis semicercles concèntrics de pintura vinosa també molt perduda (AJS-55), mentre que un altre conserva tres línies vermelloses horitzontals. Un altre té molt esborrades sis línies vermelloses probablement concèntriques i encara un altre presenta part d'un banda de color roig molt fosc. La cronologia d'aquest segon grup de fragments pintats pot situar-se en època ibèrica –com és el cas de les vores de coll de signe– o potser ja en la ibero-romana (segles II-I a.C.).

Ceràmica grisa a torn

Se'n van recuperar nou fragments, de pasta grisa de vegades amb una o dues franges marronoses i engalba fina que no sempre recobreix la totalitat de les superfícies dels recipients. La coloració de les superfícies és grisa de diferents tonalitats, més fosca que les pastes. S'han

pogut reconèixer tres formes: un gran vas caliciforme (AJS-27), un plat de paret extremament prima i vora engruixida molt exvasada (AJS-28), i un plat amb vora horitzontal del qual hi ha fragments de tres o quatre exemplars (AJS-29). S'han trobat també tres fragments de parets, dos dels quals tal vegada pertanyin a recipients de forma tancada, i un altre a un plat. La cronologia d'aquest tipus de ceràmiques pot situar-se als segles V-IV a.C.

Un dels jaciments ibèrics propers on també s'ha documentat la presència de ceràmiques grises és el poblat de la Penya del Moro, a Sant Just Desvern[11].

Ceràmica a torn no pintada

Destaca una gerra de cos globular, coll cilíndric i nansa de cistella, de la qual es van recuperar tres fragments que permeten reconstruir-ne el perfil (AJS-26). La cronologia d'aquest tipus de recipient en el poblat d'Alorda Park, a Calafell, va des del segle IV a.C. fins a la primera meitat del segle II a.C.[12].

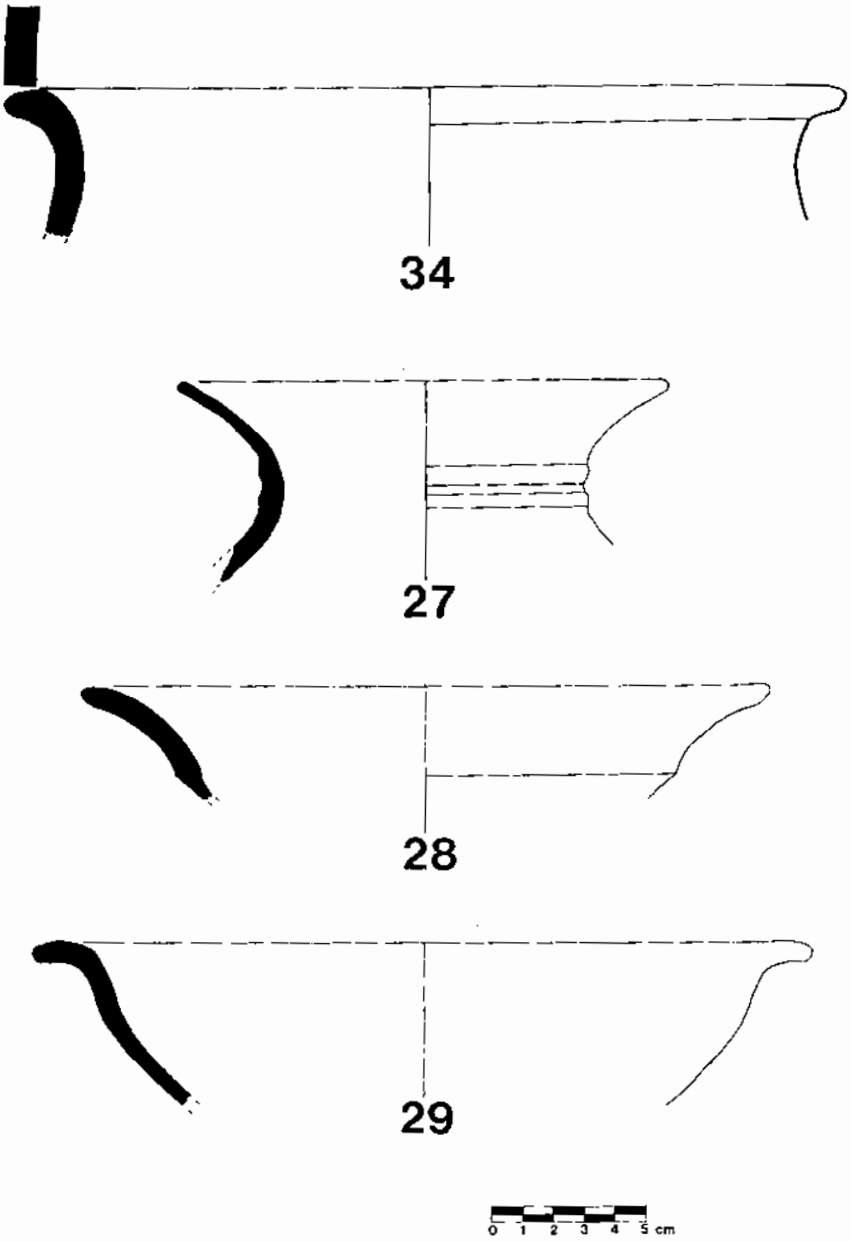
Hi ha també dos fragments de vores exvasades (AJS-37), dues d'horitzontals amb llavi vertical, una de petita reentrant, un fons umbilicat i una base amb peu anular.

L'àmfora ibèrica de boca plana s'hi identifica per mitjà de dues vores (AJS-35), un fragment de paret amb arrencament de nansa i un tros de nansa. Hi ha 46 fragments ceràmics que poden pertànyer a parets verticals d'àmfores ibèriques.

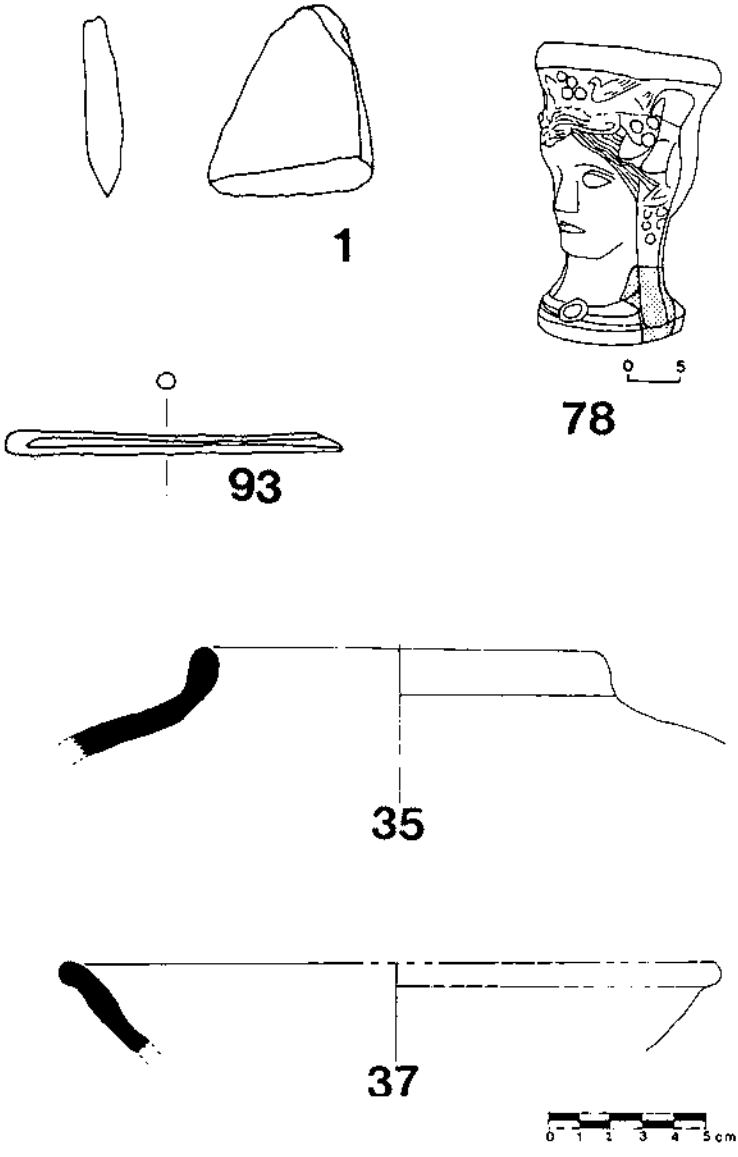
El nombre de fragments de ceràmica ibèrica corresponents a parets de recipients de forma no definida és de 10. Un d'ells, que possiblement correspon a la paret vertical d'una àmfora ibèrica, presenta una perforació cilíndrica d'uns tres mil·límetres i mig, feta possiblement de fora cap a dins i situada a un centímetre i mig d'un dels costats, de fractura rectilínia. Tal vegada podria haver-se realitzat per tal de col·locar-hi una grapa de plom per intentar reparar una esquerda del recipient.

Àmfora púnica

Dos fragments de paret, que per la pasta i per la colla de solcs que presenten a l'exterior, poden pertànyer a àmfores de fabricació púnico-

Ceràmiques ibèriques pintada i grises.

Utensili de pedra polida; agulla d'os; pebeter de la deessa Tanit i ceràmiques ibèriques a torn.

ebussitana, del segles IV-II a.C. L'ús corresponent no es coneix amb precisió, però tal vegada estaven destinades a contenir oli[13].

Coroplàstia

S'han identificat dos fragments (AJS.78), de pasta blanquinosa i engalba del mateix color molt perduda, que pertanyen a les parts inferiors lateral i posterior d'una figura feta a motlle, segurament la mateixa, del tipus anomenat pebeter o *thymateria*. Les superfícies internes són irregulars i presenten empremtes digitals del terrisser. En el fragment lateral, que conserva unes poques restes de pintura vermellosa, s'observa l'extrem d'una de les cintes planes que deuria baixar dels cabells, així com els plecs de la part superior del vestit.

Aquests pebeters estan relacionats amb el culte a la deessa púnica Tanit, i tenen una cronologia que va des del segle IV a.C. fins a mitjan segle II a.C. A la Península Ibèrica les troballes es concentren exclusivament a les àrees mediterrànies. A Catalunya, a més de l'exemplar de Sitges, se n'han localitzat també a Camarles, als poblats ibèrics del Castellet de Banyoles (Tivissa), Puig Castellar (Santa Coloma de Gramenet), Turó de Ca n'Oliver (Cerdanyola), Can Fatjó (Rubí), Mas Castellar (Pontons), Puig de Sant Andreu (Ullastret), Empúries (l'Escala) i a la necròpolis dels Tres Pins del poblat de Burriac (Cabrera de Mar)[14].

ÈPOCA IBERO-ROMANA O ROMANO-REPUBLICANA (final s. III a.C. - final s. I a.C.)

Àmfora púnica

Una vora de pasta de color vermell totxana, dura i amb espessa engalba groguenca (AJS.58). Podria ser de producció púnica nord-africana, de la Tripolitània, datable entre final del segle III a.C. i final del segle I a.C. No se sap quin era el producte que devia contenir[15].

Àmfora romana

Una vora de pasta de color marró rosat (AJS-56) assimilable al tipus amfòric Dressel IA, de mitjan segle II a.C. i segle I a.C., de procedència itàlica, destinat al transport de vi[16].

S'han identificat 8 fragments de pasta vermellosa, dura, rugosa i amb partícules negres brillants, típica de les àmfores Dressel I, fabricades a la regió itàlica de la Campània.

Un fragment petit de fons d'àmfora (AJS-87), de pasta beix, amb una gran intrusió de color granat a la pasta, i forma de botó. Podria pertànyer a una producció de les regions sud-itàliques de l'Apúlia o Calàbria, destinada a contenir oli. La cronologia correspon probablement a la segona meitat del segle II o del segle I a.C.[17].

Ceràmica comuna itàlica

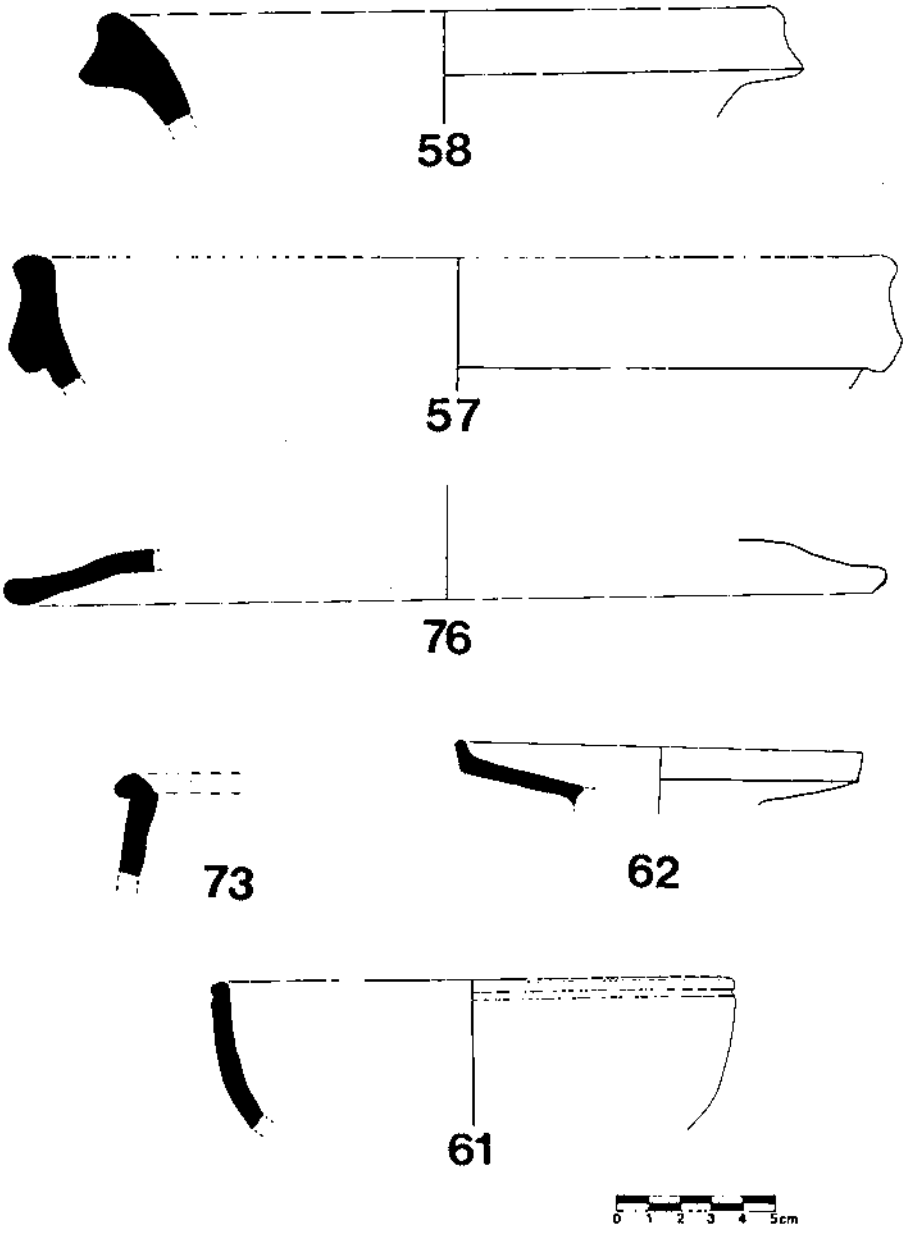
També fabricats a la Campània i amb la mateixa cronologia que les àmfores són una vora de morter (AJS-57) del tipus Vegas 7, una vora d'olla amb ressalt intern per a la tapadora (AJS-73) Vegas 1A i dos fragments de tapadores (AJS-76) Vegas 16[18].

Vaixella de taula de vernís negre

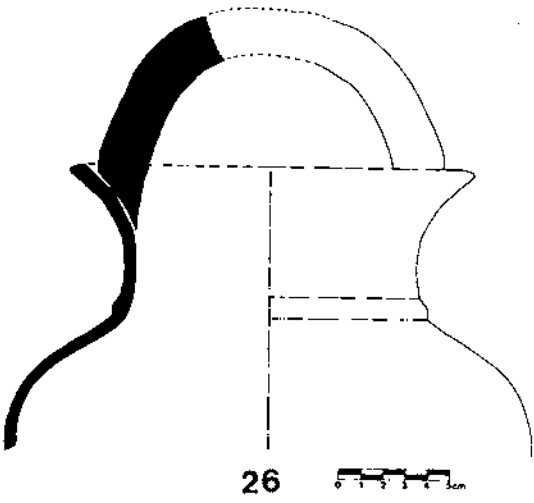
De ceràmica assimilable al tipus Campaniana A, n'hi ha dues vores, de les formes Lamboglia 27 i 28 (AJS-69), del segle II a.C., i una vora i un fragment corresponents a la forma Lamboglia 36, també del segle II a.C., així com una fragment de plat amb decoració d'estries de rodeta, del segle II a.C. ja avançat, i tres petits fragments sense forma definida, un dels quals pot ésser del tipus A tardà, del segle I a.C.

Fragment de paret amb vora, de pasta ben cuita, grisa i amb partícules micàcies, amb les superfícies de color gris fosc, amb una engalba negra molt fina que recobreix el fons interior i la vora tant per l'interior com per l'exterior (AJS-62). Possiblement es tracta d'una producció de la regió itàlica de l'Etrúria, del segle II a.C.

D'imitacions de la Campaniana B, els anomenats tipus B-oides, n'hi ha tres fragments: dues vores de la forma Lamboglia 1 (AJS-61) i un fragment de fons de la forma Lamboglia 5, amb un cercle al fons intern i restes de morter adherides a ambdues superfícies[19].

Àmfora púnica; morter, tapadora i olla itàliques i ceràmiques campanianes d'època ibero-romana o romano-republicana.

Ceràmica ibèrica amb nansa de cistella; amforisc i morters d'època romana imperial.

ÈPOCA ROMANA IMPERIAL (final s. I a.C. - s. II d.C.)

Àmfora

Dues vores d'àmfora (AJS-59) assimilables al tipus Dressel 2-4, utilitzat en el transport del vi elaborat a les regions litorals de la Tarraconense, des del canvi d'Era fins a principi del segle II d.C. Dos fragments de nanses verticals bífides corresponents al mateix tipus amfòric[20].

Un fragment de nansa rectilínia de secció el·líptica, tres fons de forma troncocònica i extrem lleugerament arrodonit i 46 fragments de parets possiblement pertanyents a àmfores d'època romana imperial.

Tres grans trossos de boca, que enganxen, d'una àmfora del tipus Pelichet 46 - Beltrán II, de procedència bètica, del sud de la Península Ibèrica, utilitzada per al transport de conserves de peix. La seva cronologia es pot situar des de final del segle I a.C. fins al segle II d.C.[21]

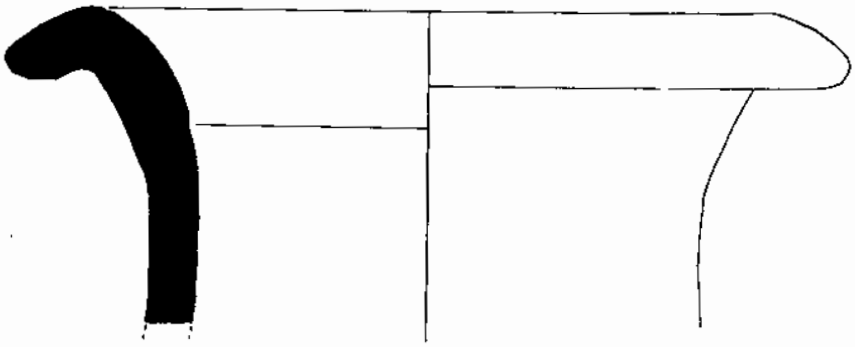
Ceràmica comuna

Un fragment de vas (AJS-89), de pasta ben cuita amb desgreixant de quars, superfícies de color beix ataronjat i base anular, que recorda la forma d'alguns vasos de *terra sigillata* gàl·lica, possiblement del segle I d.C.

Un amforisc sencer, només amb una petita fractura a la vora, d'uns 16 cm de longitud i 8 de diàmetre màxim extern, de pasta groguenca clara (AJS-90). Aquests objectes s'utilitzaven per tapar hermèticament les àmfores, però també s'ha documentat el seu ús com a ungüentaris en dipòsits funeraris. S'assembla molt al tipus E de Beltrán, del segle I d.C.[22]

Vaixella de taula

La ceràmica de tipus *terra sigillata* gàl·lica, de pasta vermella rosada i engalba vermellosa, hi és representada per dues vores, de les formes Dragendorf 37 (AJS-75) i 27, del segle I o primera meitat del segle II d.C. (AJS-75).

84

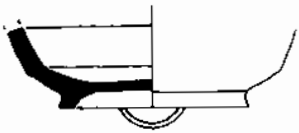

56

59

87

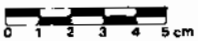
89

74

75

Àmfores, terrissa comuna i vaixella de taula d'època romana imperial.

Un fragment de fons de *terra sigillata*, de pasta granulosa, amb un anell imprès en la superfície interna, possiblement de fabricació hispànica, dels segles I-II d.C.

Una vora de ceràmica del tipus Clara o Africana A (AJS-74), de la forma Hayes 6A o 6B, datable des de final del segle I fins a la segona meitat del segle II d.C., i un petit fragment del mateix tipus, sense forma definida[23].

ÈPOCA ROMANA INDETERMINADA

Un fragment de recipient de parets primes i pasta beix clar, i tres fragments de teula plana (*tegula*), dos dels quals corresponen a vores i un a una part plana.

ÈPOCA IBÈRICA O ROMANA INDETERMINADA

Utensili de pedra de color verd negrós (AJS-1). Presenta totes les superfícies igualment polides. El cos presenta alguns petits desperfectes. El tall és oblic a l'eix i afilat, amb algunes fractures. Potser es tracta d'un utensili prehistòric recollit en època ibèrica o romana. La seva finalitat podria ésser la d'una petita destral.

Agulla d'os de superfícies polides i de quasi 11 cm. de longitud, amb un extrem acabat de forma irregular, i l'altre, que correspondria a la punta, trencat (AJS-93).

Possiblement que sigui també de l'època ibèrica o romana un molí dorment de granit, de forma aplanada.

ÈPOQUES MEDIEVAL I MODERNA

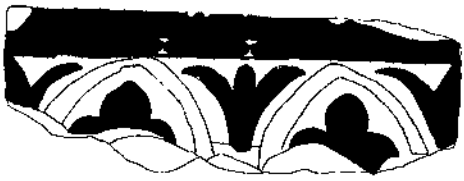
Tal com s'ha esmentat abans, dins el conjunt de restes recuperades en les excavacions de l'Ajuntament, les d'època medieval i moderna són les més abundants. Tot i que la major part són materials ceràmics, també s'ha documentat la presència de vidres, arrebossats, tovots, objectes de metall, restes òssies animals, mol·luscs i pedres. Una clavícula amb patologia i una mandíbula inferior humanes, d'individus adults poden

100

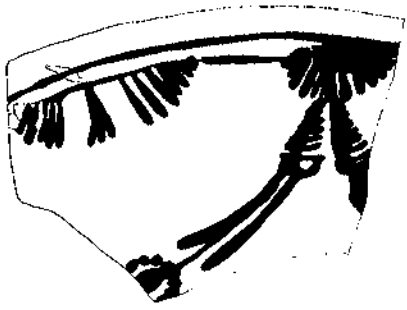
101

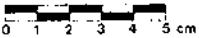

103

105

Ceràmiques i rajoles d'època medieval i moderna.

procedir de la remoció de terres dels voltants de l'església parroquial, on hi havia el fossar fins a principi del segle passat.

Uns pocs fragments ceràmics de factura grollera poden pertànyer a l'època alto-medieval. La terrissa grisa d'època medieval i moderna hi és ben representada, així com la ceràmica vidrada, que ha proporcionat un gran nombre de fragments. Del segle XV, hi ha part del fons d'un plat gran de taula, decorat en blau sobre fons blanc rosat (AJS-100). També hi són presents ceràmiques de reflexos metàl·lics i rajoles blaves (AJS-101) i policromes (AJS-103), dels segles XVI-XVII. També està documentada la presència de ceràmica catalana amb decoració blava sobre fons blanc, dels segles XVII i XVIII i primers anys del segle XIX (AJS-105). Els materials més recents d'aquest conjunt són del segle XIX, anteriors al 1888, any d'inici de les obres d'adequació de l'antic castell com a casa consistorial.

CONCLUSIONS

Els materials recobrats l'any 1974 a l'Ajuntament vénen a afegir-se al conjunt de troballes arqueològiques efectuades des de fa anys al puig de Sitges. Però la seva especial importància radica en l'amplitud cronològica, la varietat, la quantitat i bon estat de conservació de tots aquests materials.

Demostren que en el puig de Sitges hi hagué un establiment humà, probablement ininterromput des de la transició del Bronze Final a la Primera Edat del Ferro (segle VII a.C.) fins a l'època romana imperial (segle II d.C.). A causa de la selecció de materials que s'efectuà en les terres superiors extretes de la rasa i al fet que no disposem d'informació sobre les característiques estratigràfiques dels seus nivells inferiors, és difícil de poder interpretar l'abast real i les característiques d'aquesta ocupació. Desconeixem també si el buit cronològic detectat entre l'època imperial romana i l'establiment medieval (segles III al X) és fruit de les circumstàncies de les troballes o bé respon a una realitat històrica.

L'escassa fragmentació i el bon estat de conservació dels materials recuperats fan pensar en la possibilitat que al subsòl a l'entorn de l'Ajuntament hi hagi restes arqueològiques antigues en un context estratigràfic no destruït per les remodelacions en èpoques posteriors.

L'excavació efectuada l'any 1988 a l'Arxiu Històric Municipal n'és una prova.

La importància de les restes arqueològiques concentrades en el nucli històric de Sitges avidencia la necessitat d'un seguiment arqueològic rigorós de les futures intervencions urbanístiques en aquesta àrea. Esperem i desitgem que, d'aquesta manera, es pugui avançar en un futur pròxim en el coneixement de les arrels històriques de la Vila de Sitges.

NOTES

(1) Henry Michelott, *Le portulan de partie de la mer Mediterranée ou le vray guide des pilots costiers*, 1703, p. 32.
Derrotero general del Mediterráneo, 1873.

(2) Joan Manuel García i Targa; Josep Miret i Mestre; Magí Miret i Mestre, «Els precedents arqueològics de Sitges: les restes de l'entorn de l'Ajuntament», a *Miscel·lània Penedesenca 1988, XI*, Institut d'Estudis Penedesencs, 1989 p. 71-72 i 86.
En aquest treball esmentàvem erròniament la troballa de fragments de ceràmica romana del tipus anomenat *terra sigillata* en obres efectuades a la rectoria de l'església parroquial i en una casa pròxima, quan en realitat es tractava de bocins d'àmfora romana. Vegis's al respecte, E. Serra, «Excavacions en la rectoria», *El Eco de Sitges*, 25 de novembre de 1973.
Pel que fa a les dues àmfores esmentades, de característiques imprecises, cal afegir que en una fitxa sobre Sitges del «Catálogo Arqueológico del Panadés», del Centre d'Estudis de la Biblioteca-Museu Balaguer, elaborada per Albert Ferrer i Soler, el 3 de desembre de 1952, s'esmenta que «En la primavera de 1949, en el subsuelo de una casa propia de D. Ramón Sala, junto al viejo Baluarte, aparecieron dos ánforas, enteras, de 34 y 44 cms. de longitud y 17 y 21 de alto, respectivamente. Es dudoso su carácter romano. Vistas en 1950 en poder del artista Dn. Arturo Carbonell».
L'any 1976 es realitzà un sondeig arqueològic en l'espai buit que restà lliure un cop retirat el «Monumento a los Caídos», situat al aterrassat de davant l'església parroquial. A més de diverses restes d'èpoques medieval i moderna, es recuperà una vora d'àmfora púnico-ebussitana del segle III a.C., una vora de ceràmica de vernis negre del tipus Campaniana A (forma Lamboglia 36) del segle II a.C., i una nansa bífida d'àmfora romana. Josep i Xavier Miret han efectuat una valoració dels resultats d'aquest sondeig, que apareixerà en el n. 51 del *Butlletí del Grup d'Estudis Sitgetans* (en premsa).

(3) José Serra Ciré, «¿Subur al fin?», a *El Eco de Sitges*, 11 d'agost de 1974, Sitges.

(4) Joan Manuel García i altres, «Els precedents arqueològics de Sitges», ja citat, i «L'excavació arqueològica en el subsòl de l'Arxiu Històric Municipal de Sitges (el Garraf)»,

a *Homenatge al Dr. Miquel Tarradell*, Universitat de Barcelona (en premsa). Un breu resum al *Butlletí del Grup d'Estudis Sitgetans*, núm. 47, febrer 1989.

(5) Ignasi M. Muntaner, *Els noms de lloc en terme de Sitges i de les terres veïnes*, Grup d'Estudis Sitgetans. Sitges 1986. p. 153.

(6) Carme Batlle; Àngels Parés, «El castell de Sitges a la mort de Bernat de Fonollar (1326)», a *Acta Medievalia*, Annex 3 (Fortaleses, torres, guaites i castells de la Catalunya medieval), Universitat de Barcelona. Barcelona, 1986. p. 153-177.

Un petit resum amb referència només a l'inventari del segle XIV, a Àngels Parés Corretgé, «Breu esbós sobre el cavaller Bernat de Fonollar i el castell de Sitges del segle XIV», al *Butlletí del Grup d'Estudis Sitgetans*, Any XII, agost/novembre 1988. núm. 45/46.

(7) Xavier Miret i Mestre, «Sitges a la fi del segle XIX. Tot rememorant el centenari de la Casa de la Vila», al Programa Oficial de la Festa Major de Sitges, 1989.

(8) Joan Llopis i Bofill, *Assaig històric sobre la Vila de Sitges*, 1891. Grup d'Estudis Sitgetans, 1980 (segona edició facsímil). p. 142, nota 1.

(9) Sobre aquest tipus de decoració, vegeu Josep Gallart i Fernández, «Avenç de l'estudi de la Necròpolis d'incineració de la Pena (Torregrossa, el Pla d'Urgell)», a *Quaderns d'Arqueologia del Grup de Recerques de «La Femosa»*, 3, Artesa de Lleida, 1988, 32 p. (p. 17). I també, Enriqueta Pons; Maria del Vilar Vila, i Néstor Sànchiz, «El conjunt cavernícola de Sant Salvador (Santa Coloma de Farners)», a *Cypsela*, V. Centre d'Investigacions Arqueològiques de Girona, 1985. p. 59-70 (p. 69-70).

(10) Joan Sanmartí; Joan Santacana. «La jerarquia de nuclis en el poblament ibèric de la costa del Penedès». *6è. Col·loqui Internacional d'Arqueologia de Puigcerdà*. Puigcerdà, 1986. p. 227-243 (p. 234).

(11) José Barberá Farrás. «Las cerámicas grises de la Penya del Moro de Sant Just Desvern (Barcelonès)» a *Taula Rodona sobre Ceràmiques gregues i hel.lenístiques a la Península Ibèrica*, Monografies Emporitanes, VII. Diputació de Barcelona, 1985. p. 115-131: El senyor Barberà va examinar amablement els fragments de Sitges i ens en va confirmar la classificació.

(12) J. Sanmartí; J. Santacana. *El poblat ibèric d'Alorda Park Calafell. Campanyes 1982-1989*, Excavacions Arqueològiques a Catalunya, Generalitat de Catalunya (en premsa).

(13) Joan Ramon, *La producción anfórica púnico-ebusitana*. Eivissa, 1981.

(14) Un resum de la qüestió a Maria Cruz Marín Ceballos, «¿Tanit en España?», a *Lucentum*, VI, 1987. Universidad de Alicante. p. 43-79.
Maria Teresa Miró i Alaix va estudiar tots els exemplars catalans de pebeters fins aleshores coneguts en la seva tesi de llicenciatura, presentada l'any 1984 a la Universitat de Barcelona, sobre *Terracotes hel·lenístiques i ibèriques a Catalunya*. Amablement va examinar els fragments de Sitges i va confirmar-ne la classificació. Van ésser Joan Sanmartí i Joan Santacana els primers a identificar els fragments de pebeter i ens van ajudar en la classificació d'altres materials. A tots ells agraïm la col·laboració.

(15) Jordi Miró; Jaume Pujol; Joaquim García, «El dipòsit del sector occidental de poblat ibèric de Burriac (Cabrera de Mar, el Maresme). Una aportació al coneixement de l'època ibèrica tardana al Maresme (s. I a.C.)», a *Laietania* 4. Museu Comarcal del Maresme, Mataró 1988. p. 27-28.

(16) Juan María Nolla; Francisco Javier Nieto, «La importación de ánforas romanas en Cataluña durante el período tardo-republicano», a «Anfore romane e storia economica: un decennio di ricerche», *Collection de l'École Française de Rome*, 114. Roma, 1989. p. 367-391.

(17) J. Miró; J. Pujol; C. García, *op. cit.*, 1988. p. 24.

(18) Mercedes Vegas, *Cerámica común romana del Mediterráneo Occidental*, Instituto de Arqueología y Prehistoria. Universidad de Barcelona, 1973.

(19) E. Sanmartí Grego, «Las cerámicas de barniz negro y su función delimitadora de los horizontes tardíos (siglos III-I a.C.)». Actas de la Mesa Redonda sobre *La Baja Época de la Cultura Ibérica*. Asociación Española de Amigos de la Arqueología. Madrid, 1981. p. 163-179.

(20) Un senzill resum sobre la qüestió, a Jordi Miró, *Aproximació a la producció i el comerç del vi a Catalunya en l'Antiguitat*, Museu del Vi, 4. Vilafranca del Penedès, 1982. I també al treball del mateix autor «Les estampilles sobre àmfores catalanes. Una aportació al coneixement del comerç del vi del *Conventus Tarraconensis* a finals de la República i principis de l'Imperi», a *Fonaments. Prehistòria i Món Antic als Països Catalans* 7. Ed. Curial. Barcelona, 1988. p. 243-261.

(21) Miguel Beltrán, *Las ánforas romanas en España*. Zaragoza, 1970. p. 420-448; Montserrat Comas, *Baetulo. Les àmfores*: Monografies Badalonines, 8. Museu de Badalona, 1985. p. 77-80 i 156-157.

(22) M. Beltrán, *op. cit.* p. 76-82.

(23) *Ceramica fina romana nel vecino Mediterraneo (Medio e tardo Impero)*. Atlante delle forme ceramiche. Enciclopedia dell'Arte Antica. Roma, 1981. p. 25.